

ראשיתם, פריחתם ומאבקם של המדורים לספרות בעיתונות היומית על הישרדותם

נורית גוברין

מראשיתה היה בעיתונות העברית מדור נרחב וקבוע לאינפורמציה על הנעשה בתפוצות ישראל. הייתה התעניינות עצומה של יהודי רוסיה בקהילות ישראל בארצות ערב, באימפריה העות'מאנית, בסין ובכל מקום שבו היו יהודים. ובאיזה מקום לא היו יהודים?! זאת נוסף על מדור קבוע על הנעשה בקהילות בארץ שבה יצא העיתון לאור, ובארצות השכנות במזרח אירופה. קורספונדנטים (כתבים) מטעם העיתון ומטעם עצמם, שיגרו קורספונדנציות (כתבות) על הנעשה בקהילותיהם, מן הדברים החשובים ועד הדברים הפעוטים. כך הם חיברו בין הרחוקים והגבירו את התחושה של "כל ישראל ערבין זה לזה".³

העיתון היומי הראשון היה היום (תרמ"ו/1886), שיצא לאור בפטרבורג. חודשיים לאחר יציאתו לאור נהפכו גם השבועונים ליומנים, כגון הצפירה והמליץ. עם זאת, נמשך טשטוש הגבולות בין העיתונות לבין כתבי העת בגלל ההופעה הלא סדירה שלהם.

ספרות כמקדם מכירות וכקישוט

העיתונים שהתחרו זה בזה הוציאו לאור קבצים ספרותיים מרוכזים שהוענקו כשי לחותמים ולקוראים. תוספות ספרותיות אלה הופיעו בעונות החגים, בדרך כלל לקראת ראש השנה ופסח, ונכרכו בנפרד ובפורמט קטן יותר מזה של העיתון, כספר. לקראת פורים הוציאו העיתונים תוספות ספרותיות הומוריסטיות כחוברות מיוחדות בעלות שמות נפרדים מזה של העיתון, שבמסגרתו הופיעו. תוספות ספרותיות אלה משכו את לב הקוראים, הגדילו את מספר הקוראים (והחותמים) והוסיפו יוקרה רבה לעיתון.

שילוב הספרות היפה בפרוזה בעיתונות, הביא גם לפרסומם של רומנים בהמשכים, לפי המתכונת שרווחה בעיתונות האנגלית, הצרפתית והגרמנית. בדרך זו הגביר העיתון את כוח המשיכה שלו והגדיל את מספר קוראיו, שהיו להוטים לדעת מה קרה לגיבוריהם בהמשך.

כל עיתון פרסם מניפסט לקראת הופעתו או לסיכום השנה, ובו התגאה והשתבח בסופרים המפורסמים המשתתפים בו, והציג אותם בגאווה לראווה לקוראיו.⁴ בשל הפורמט הקטן, הנזיר המתכלה וסיבות נוספות, תוספות ספרותיות מיוחדות אלה הן נדירות ולא כולן שרדו. הן חשובות לא רק להיכרות עם תולדות המדורים לספרות בעיתונות

מחקר זה הוא המשך מתוך חידוש והשלמה למחקרי הקודם: "בין נכס לנטל. המדורים לספרות בעיתונות היומית – קווים ראשונים למחקר", שהתפרסם לראשונה בקשר 25, במאי 1999.¹ הכותרת מצביעה על שלושת שלביו: ההתחלות, הפריחה והמאבק להישרדות. מכל שלב הובאו הערות אחדות ודוגמאות ספורות להדגמה.

הראשית

תפקידי העיתונות היומית

העיתונות העברית בראשיתה לא הייתה עיתונות יומית אלא תקופתית. היא הופיעה בצורה לא סדירה: כמה פעמים בשבוע, פעם בשבוע ולעיתים מזומנות. הקושי בהוצאת עיתון יומי היה עצום. לעיתונות העברית בראשיתה לא היה תפקיד אינפורמטיבי אלא חינוכי. את האינפורמציה יכלו הקוראים להשיג בעיתונות בלשונות אחרות במקומות מגוריהם. העיתונים הראשונים הראויים להגדרה המודרנית "עיתונים" היו: המגיד (תרמ"ז/1856), המליץ (תרכ"א/1860), והצפירה (תרכ"ב/1862), מחוץ לארץ ישראל. בארץ ישראל היו: הלבנון (תרכ"ג/1863), חבצלת (תרכ"ג/1863), ועיתוני בן-יהודה: הצבי (תרמ"ה/1884), השקפה – מהדורה של הצבי לקוראים בחו"ל (תרנ"ז/1897) והאור (תר"ע/1910). עיתונים אלה האריכו ימים והופיעו בגלגולים שונים במשך עשרות שנים.² לאורך שנים היה טשטוש גבולות בין העיתונות היומית לבין כתבי העת בכל הקשור לתכיפות ההופעה, לתפקידי העיתונות, למדורים השונים שבתוכם לרבות המדורים לספרות. למן השנים הראשונות של העיתונות בארץ ישראל הייתה המטרה המרכזית של העיתון תפקידו החינוכי ולא דווקא האינפורמציה. עצם הכתיבה בעברית, הדגשת יכולתה של השפה, חשיבותה והתאמתה לחיי היומיום היו המטרות המרכזיות. מטרות אלה היו משותפות לעיתונות בארץ ישראל ומחוץ לה. העברית איחדה את כל חלקי העם המפוזר בכל העולם ויצרה הרגשה של שיתוף ואחדות הגורל היהודי. היא מימשה את שלוש הצלעות של הלאומיות היהודית: "עם, ארץ, שפה", שקבע פרץ סמולנסקין. לעיתונות העברית חלק נכבד ומכריע בחיזוק ההרגשה הלאומית של עם ישראל.

מאחורי "אבני הגדר"
 על אמות סתת הביטחון וההגנה של דב סוד
 מאת דב סוד

המשך נושא
 (לסיפורים בעמודים הקודמים)

פליאה משולשת
 זוג נעוץ בעיניו הבהיר - ספרו דב

אלברכט דירר
 מאת דב סוד

יונסקו על פי יומניו

שאל טשרניחובסקי - 90 שנה להולדתו

יום אחד במחיצת טשרניחובסקי

טאופק לאופק

פרודות

החוקים לאבטון - בעברית

היהודי, דחה תחילה סיפורים ושיריים ושם את הדגש על החדשות ועל דברי חכמה ומדע (שם, עמ' 169-170), אבל בתקופה השנייה שלו, בראשית שנות השמונים של המאה התשע-עשרה, כשנחום סוקולוב היה הרוח החיה, התחיל הצד הספרותי להתפתח ולהתרחב (שם, עמ' 174-175).

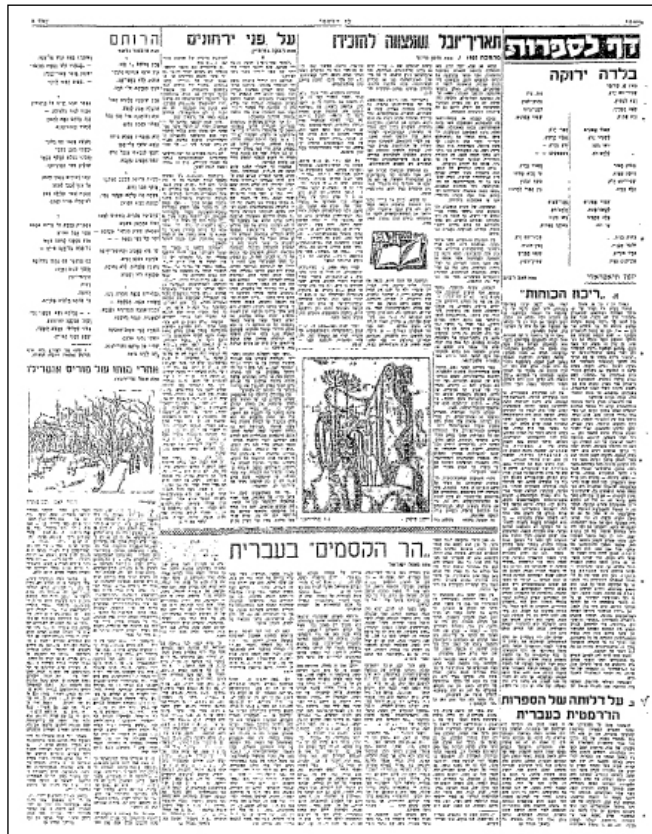
ד. גליה ירדני עסקה במקומה של הספרות היפה בעיתונות הארץ-ישראלית בראשיתה. המסקנות מממצאיה: שילוב מועט אבל קבוע של ספרות יפה. הז'נרים הבולטים: שירים, רשמי טיול, תרגומים מערבית. החשיבות: הגמשת הלשון העברית והתאמתה לתיאורי נוף ארץ ישראל ולריאליה שלה. מן הכתבות הראשונות התפתח הסיפור הארץ-ישראלי המעוגן בהווי ארץ ישראל הישנה והמתחדשת, על שבטי ישראל השונים שנאספו בה יחד.

כמה סיכומים לנושא הספרות היפה בעיתונות הארץ-ישראלית בראשיתה. **הלבנון** - מיעוט של ספרות יפה. פרסום על גבול הספרות היפה: סיפורי מדע (ירדני, 1969, עמ' 26); תיאורי מזג אוויר ועונות השנה (שם, עמ' 28). **הבצל** - התרגומים מערבית היו בין הפריטים הראשונים בספרות היפה בעיתון זה (שם, עמ' 148), ולצדם כתבות סיפוריות על הנעשה במקומות שונים בארץ; רשמי טיול - סיפורי מסע בארץ ישראל (שם, עמ' 149); סקירה מפורטת על "אופיים הכללי של הסיפורים המתורגמים" **בהבצל** (שם, עמ' 153-158) בד בבד עם מעקב

מטעמו אף היא יש לה מעלות ומגרעות, בתמונת ראי לשילוב. המעלות: המדור לספרות הוא עצמאי, מגוון, יש בו מקום למשתתפים רבים, לז'נרים מגוונים ולפולמוסים המעניינים במיוחד את אוהבי הספרות המושבעים. זהו ה"מגרש הביתי" של "כת" אנשי הספרות. המגרעות: ההפרדה מאפשרת לקורא הרגיל להתעלם מן המדור לספרות, לפסוח עליו ולחשוב שאינו מיועד לו אלא ל"מקצועני הספרות" בלבד.

כמה דוגמאות למקומה של הספרות היפה בעיתונות בראשיתה. א. כל העיתונים מדגישים במניפסטים שלהם את "תועלת השפה העברית הנחמדה" (**המגייד**) (שם, עמ' 117, 119 ועוד). מרגע שהודגשה חשיבותה של השפה העברית קצרה הייתה הדרך לביטויי יכולותיה בכל התחומים, לרבות בספרות היפה, שכללה מראשיתה מקור ותרגום כאחד (**המליץ**, שם, עמ' 142).

ב. היחס לתרגום היה כמו בתקופת שירת ספרד, להראות את כוחה ואת יופיה של הלשון העברית. אין דבר שנדפס בלשון זרה שאינו יכול להיות מובע גם בעברית, ואולי אפילו טוב יותר; חיקוי מתוך התחרות. מרבית הקוראים היו רב לשוניים ויכלו לקרוא הכול גם בלשונות המקור, אבל התרגום לעברית היה בו אתגר לכוחה של הלשון העברית ולגמישותה. זו הייתה, כאמור, אחת המטרות הנכבדות של העיתונות. ג. **הצפירה** שעורכו, חיים זליג סלונמסקי, היה איש מדע ושהדגיש את החשיבות של הכנסת מדעי הטבע והידיעות השימושיות לרחוב

באמון לכל המתרחש בחיי הזמן הסוערים [...] מכתב-עת, שתעודתו לחנך, להגביר את הרצון, לעורר את הרוח, להיות קול קורא לחיים חדשים [...] להלחם כנגד מומי הגלות ומארת חייה.⁸

העיתונים התחרו ביניהם על קהל הקוראים, ואחת מנקודות המשיכה שלהם הייתה השתתפותם של יוצרים בעיתון ומדור ספרותי עשיר ומגוון. בעקבות תחרות זו נגרה גם העיתונות "האזרחית" לשלב דרך קבע מדור ספרותי, ואף למנות לו עורך מיוחד.¹⁰ בעיתונים היומיים התפרסמה הספרות היפה דרך קבע בימי שישי, תחילה במשולב בעיתון עצמו ולאחר מכן בנפרד, ואף התמנה לה עורך מיוחד. ולא זו בלבד אלא שהמפלגות השונות דאגו להוציא כתבי עת ספרותיים מיוחדים לצד העיתונים היומיים כדי שתהיה במה נרחבת יותר לפרסום ספרות יפה. גם עיתונים וכתבי עת שהוקדשו לנושאים שונים שילבו דרך קבע, אם כי במינון נמוך, ספרות יפה כ"תבלין ספרותי", בדרך כלל שיר או סיפור קצר, כדי להוסיף חשיבות, עניין ויופי.

העיתונים המפלגתיים, כאמור, התחרו ביניהם על הסופרים שהשתתפו בהם, גם אם לא היה להם "כרטיס חבר" מפלגתי מובהק. הם הסתפקו בהזדהות, בנטייה, בתמיכה, באהדה ובקרבה של היוצר למפלגה שמטעמה הופיע העיתון. מי שמשך יוצרים להשתתף בעיתון היה העורך. העורכים העדיפו בדרך כלל את הרמה הספרותית ואת חשיבותו של היוצר על פני כרטיס החבר המפלגתי שלו. זה היה גם מקור לחיכוכים עם "הפטרונים" – הקומיסרים המפלגתיים למיניהם.¹¹ המדורים לספרות שליד העיתונים היומיים היו הזירה שבה נערכו

מפורט אחר "פליטונים וסאטירות" בעיתון זה (שם, עמ' 158-162).⁸ **עיתונות בן-יהודה** – ספרה של גליה ירדני מסתיים בפרקים הדנים ב"מדורי הלשון: הספרות והתרבות"; ב"כתבות"; ב"תיאורי מסעות, פליטונים וסאטירות" בעיתונות בן-יהודה לענפיה, ומסתיים ב"תרגומים מערבים בעיתונות העלייה הראשונה" (שם, עמ' 287-326).

ה. שילובה של הספרות היפה בעיתונות כ"קישוט" בא לידי ביטוי מפורש, למשל, במניפסט של אליעזר בן-יהודה **להצבני**: "ואחרון אחרון חביב ונעלה להצמיח ולהפרות בלבנות בני עמנו רגשי לאימות טהורה, עמוקה, פנימית, מקושטה בכל הקישוטים היותר נעלים ברוח האדם" (שם, עמ' 269).

הפריחה

השנים שבין שתי מלחמות העולם ושלושים השנים שלאחר קום המדינה היו שנות הפריחה והשיא של המדורים לספרות בעיתונות היומית: 1978-1921.⁹ פריחה זו קשורה בעיתונות המפלגתית הענפה שיצאה לאור בשנים אלה ובתפקיד המיוחד שנתנו מפלגות הפועלים לספרות היפה מראשיתם. מפלגות הפועלים ראו עצמן אחראיות לחינוך של עם ולא לזה של חברי מפלגה בלבד. כך, למשל, נכתב במניפסט על **מעברות**, ירחון לספרות ולענייני חברה, שהופיע כהשלמה **להפועל הצעיר**, בפתח החוברת הראשונה, יפו, תר"ף/1920, בעריכת יעקב פייכמן: "הירחון החדש השואף להיות כלי מבטאו של דור, נלחם לתרבות עברית עצמית על יסוד עבודה ממשית ופעולות כפיים [...] לתת בטוי

מוסף לשבתות ולמועדים
ה'תשס"ג ז' סיון כסלו תרע"ג 1962

התוכן:	תוכן:	מוסף לשבתות ולמועדים
ש. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.	א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.	א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

תוכן:
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

מוסף לשבתות ולמועדים
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

תוכן:
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

מוסף לשבתות ולמועדים
ה'תשס"ג ז' סיון כסלו תרע"ג 1962

התוכן:	תוכן:	מוסף לשבתות ולמועדים
ש. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.	א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.	א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז. יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

תוכן:
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

מוסף לשבתות ולמועדים
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

תוכן:
 א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח. ט. י. יא. יב. יג. יד. טו. טז. טז.
 יז. יח. יט. כ. כא. כב. כג. כד. כה. כו. כז. כח. כט.

תשכ"ו (1965/31.12). הצופה (1937). בשנותיה הראשונות מאז 1980, ערך את המדור לספרות יהושע שמש.

המשקפה (1938-1949). בין עורכיה: אב"א אחימאיר, יהושע ייבין, אייזיק רמבה, שלום רוזנפלד. יש לשער שהם ערכו גם את המדור לספרות.

ידעיות אחרונות (1939). המוסף לספרות בעריכתו רבת השנים של זיסה טווי. כיום עורכות אותו מאיה בקר וסגניתה צליל אברהם. **משמר ולאחר מכן על המשמר (1943).** המוסף "פנים לספרות", תחילה בעריכתו של אברהם שלונסקי, ולימים א"ב יפה.

קול העם (1947). עורך הדף לספרות מראשיתו היה אלכסנדר פן.

חרות (1948-1965) [במקום **המשקפה** 1938-1949]. בין העורכים: אב"א אחימאיר, אייזיק רמבה, שלום רוזנפלד. יש לשער שהם היו גם עורכי המדור לספרות.

מעריב (1948). יש לשער שהעורך דוד לאור היה בהתחלה גם העורך של המדור לספרות. לאחר מכן ערכו את המדור: חנוך ברטוב, משה דור, משה בן שאול, חיים גנדי, חלמה אדמון, אם להזכיר כמה שמות בלבד.

הדור (1955-1956). ביטאון מפא"י. העורך: אליעזר ליבנה. יש לשער שהיה גם עורך המדור לספרות.

זמנים (1953). ביטאונה של המפלגה הפרוגרסיבית, בעריכתו של

הפולמוסים, חילופי טעמים, כניסתם של יוצרים חדשים למעגל הספרות, הרחבתו באמצעות שיתוף של נשים ושל ספרים מעדות ישראל השונות, קירוב עולים חדשים באמצעות תרגום יצירות לעברית, הכנסת נושאים חדשים לספרות הצמודים למאורעות ההיסטוריים ועוד. החיים הספרותיים התנהלו מעל דפי המדורים לספרות בעיתונות היומית בעיקר בשל הפעפת הסדרה, התכופה ותפוצתה המהומית. הם היו מיועדים לכול. ואילו כתיבת העת הספרותיים המיוחדים היו בבחינת "גטו" ספרותי: מלכתחילה נועדו למעטם. הם הופיעו במקרה הטוב פעם בחודש, בדרך כלל לא בסדירות.

להלן רשימה של 13 עיתונים יומיים שלכולם היו מדורי ספרות נפרדים, בתקופות השיא שלהם, ללא תאריכים, עם פירוט חלקי של שמות עורכי המדורים הספרותיים, שינויי ההופעה ותהליכים נוספים:²

הארץ (1919). המוסף לספרות של **הארץ** לבש צורה ופשט צורה לאורך השנים. הוא קיים עד ימינו, לרבות המוסף השבועי "הארץ. ספרים". בין עורכי המדור הספרותי "תרבות לספרות" היו יעקב הורוביץ ובנימין תמוז.

דבר (1925). המוסף לספרות של **דבר** תחילה בעריכתו של ברל כצנלסון, אחריו, דוד קאזי ואחריו: דב סדן. לאחר מכן היו עורכים מתחלפים.

הבוקר (1935). המוסף לספרות של **הבוקר** בעריכתו של ברוך קרוא (קרופניק) ולאחריי זיסה טווי (העיתון נסגר בח' תשרי

לספרות" שהעניק לו דב סדן בעיתון **דבר**. המילה "מוסף" פירושה "תפילה הבאה אחרי תפילת שחרית בשבת, בראש חודש ובמועדים, במקום קרבן המוסף שהיו מקריבים בזמן שבת המקדש היה קיים" (מילון אבן שושן). השם הלקוח מן הקודש הועתק לתחום הספרות, לתחום החילוני, על מנת לשמש תחליף לתפילה. החלפת עולם הערכים הדתי, התפילה, בעולם הערכים החילוני – הספרות. העיתון כבית מקדש! ד. רמתו של המדור לספרות בעיתון היומי נקבעה באמצעות העורך שלו, כמעט ללא קשר לזהותו המפלגתית של העיתון המאכסן ולחשיבותו. כמובן, גם לזהותו של עורך העיתון עצמו הייתה חשיבות רבה – אם נתן לעורך הספרותי יד חופשית, סמך על טעמו ולא התערב בשיקולי העריכה ובמדיניותו.

ה. דוגמה לכך הם דבריו של זיסי סתוי עם פרישתו מעריכת המוסף לספרות של **הבוקר** (ח' בטבת תשכ"ו/31.12.1965). יש בהם אמונה בחשיבותו, בכוחו ובהשפעתו של המדור לספרות:

מוסף ספרותי הוא מעצם טיבו וטבעו יצור-כלאיים מזור. כחלק אורגני של עתון יומי חלים עליו לכאורה כל הכללים העיתונאיים המקובלים; ואף-על-פי-כן הרי הוא כעין "שבועון בתוך עתון", "ממלכה" קטנה ועצמאית, אי ספרות-אמנותי בתוך ים החדשות, הרפורטז'ות והמודעות. [...] הוא נתן חופש-ביטוי. חופש-ביטוי זה נבע כולו מן העקרון המרכזי-המנחה – שאין לערב שיקולים פוליטיים, אידיאולוגיים-מפלגתיים ועסקיים-מסחריים במסגרת מוסף ספרותי. השיקול האחד והיחיד, צריך וחיוב להיות השיקול הענייני-הספרותי: [...] אם יש משהו ב"טורי ספרות", שעליו גאותי, הרי זוהי השתתפותם הערה, הפעילה והנאמנה של סופרים ומשוררים, מסאים ומבקרים, שמבחינת השקפתם הפוליטית הם יריבים מושבעים של **הבוקר**, ובכל זאת פירסמו כאן מפרי עטם, ולא דווקא במוספי העיתונים הקרובים להם מבחינה אידיאולוגית-מפלגתית. [...] חופש-ביטוי זה קיבל מישנה-תוקף וחיוק תודות לראש-מערכת **הבוקר**, גבריאל צפרוני, שאיפשר אותו ברצון ובהבנה מלאים.¹⁵

המאבק על ההישרדות

הערות על תהליכים המתרחשים בשנים האחרונות ועד ימינו בארבעה נושאים: הסיבות להיעלמותם של המדורים לספרות; תיאור המצב של המדורים ששרדו; התחדשות המדור לספרות בעיתונות "הימין"; כמה תקוות חסרות בסיס לעתיד.¹⁶

היעלמותם של מדורי הספרות קשורה להפסקת הופעתם של העיתונים המפלגתיים. המוספים לספרות שלצד העיתונים היומיים חדלו להיות זירת ההתרחשות של הספרות והתרבות העברית כבעבר. היעלמותם של מדורי הספרות גם במקומונים שפרחו בשנות השמונים של המאה העשרים ואילך קשורה לתפיסתם של בעלי העיתונים ועורכיהם, שהקהל הרחב שוב אינו מתעניין בתרבות ובספרות במובנם ה"קלאסי" אלא בתחומים שנוספו לתרבות, כגון: אוכל, בידור ומוסיקה על ענפיה הפופולריים. ואם מדובר בספרות: גבר הצד הרכילותי על הצד הספרותי.¹⁷ כך קרה שמדור הספרות בצורתו המסורתית, דהיינו שילוב של ספרות יפה, ביקורת, ויכוח ואינפורמציה, נעלם כמעט לחלוטין מן המקומונים.

היעלמותו של מדור הספרות בעיתונות באה לידי ביטוי חד וחרף במיוחד בחינומונים שקהל קוראיהם הולך ומתרחב. מה שמפורסם בהם בתחום זה הוא צל צלו של מה שהיה פעם מדור לספרות. מקום עלוב, צדדי ומבוז, מוקדש לנושא זה, אם בכלל.

* * *

על הארץ השב ויטעות כיום
תשפך על חרפקך הקדול פניש
הוי, קרקה הכוכה, לפנה חככה תם יי
ברקעות לא נושעך שר כה!

על חרפקך לפני ים תמאן הקחם
אך הן קדול טעו חרפקך כיום!
או נלחמת באויבך: כלת הלחם
ועתה הגף תולעה, צאן סככה הלאם!

קיוותי אמת אוטר: הקלעתו הלאין סויה!
פשוט צנארך לטבח וכיום א תר
תעשה טטובה לצאן אדם נר!
או נסה כחך עוד פעם ושחה לחף!
המים לא ישטפוה כי גם בים דטעתך
לא נטבעת. השבלת עין לא שטפתך.
שלמוך.

היושע א' גלבע. יש לשער שערך גם את המדור לספרות. **למרחב** (1954). "משא", בעריכתו של אהרן מגד. תחילה כמוסף עצמאי, לאחר מכן כמדור לספרות של **למרחב**, בהמשך כמדור לספרות של **דבר** עד לסגירתו.

היו עיתונים נוספים כגון **דואר היום** ולהם מדורי ספרות מסוגים שונים. ברובם, אם לא בכלום, היה מדור לספרות, תחילה במשולב בתוך העיתון הכללי, כשהעורך הראשי הוא גם עורך המדור לספרות, ולאחר מכן במדור נפרד, כשמוקצה לו עורך ספרותי מיוחד.

רשימה זו, המעידה על מספר העיתונים היומיים הגדול שלצדם מדורי ספרות מעידה גם על היקפו, על חשיבותו, על מעמדו ועל מקומו של המדור לספרות בעיתונות היומית. היה היכן לפרסם! לספר חדש שהופיע היה סיכוי שיזכה לתשומת לב, שתיכתב עליו יותר מביקורת אחת. ליובל של יוצר או לפטירתו הוקדשו דרך קבע יותר מהערכה אחת ב"עיתונו", אבל גם באחרים.

היריעה הרחבה שהוקצתה לספרות במדורים אלה אפשרה לא רק סיפורים ושירים רחבי יריעה, אלא גם ניהול פולמוסים ספרותיים ארוכים ומפורטים. אלה משכו את תשומת לבם של הקוראים, יצרו את דעת הקהל, חידדו את ההבדלים בין ה"מחנות" הספרותיים, על דגליהם ועל היוצר החביב עליהם. היו אלה ויכוחים עקרוניים ששולבו במתחים אישיים במינונים שונים, כצפוי וכנהוג.¹⁸

כמה הערות בשולי רשימה זו:

א. גלגולו הראשון של הארץ היה **חדשות מהארץ הקדושה**, שאליו צורף, עם הופעתו מיד עם סיום מלחמת העולם הראשונה (תרע"ח/1918) המוסף לספרות "שי של ספרות" שהופיע בנפרד, בעריכתו של ש' בן ציון.¹⁴

ב. **להפועל הצעיר** (תרס"ז/1907), שהיה שבועון, היה מראשיתו מדור ספרותי קבוע ועורכת מיוחדת, היא הסופרת דבורה בארון. אבל כנהוג באותם ימים שמה לא נרשם במפורש, ובגרפיקה של העיתון לא צוין המדור לספרות בנפרד. לימים היה ישראל כהן, אבי, עורך כתב העת הכללי והספרותי כאחד.

ג. חשיבותו של המדור לספרות באה לידי ביטוי בשם "מוסף

בהיקף יותר גדול. זהו עיתון אידאולוגי מובהק, אבל בשל היותו של העורך, אלחנן ניר, משורר בעל טעם פתוח ואוהב ספרות, הורחבה בו היריעה. יש לשער שהדבר אפשרי גם בגלל מדיניות התרבות הכוללת של העורך הראשי ובעלי העיתון. משתתפים בו כותבים לא רק מבלי שנבדקת תעודת הזהות הפוליטית שלהם, אלא גם כאלה שידוע שהם נמנים עם המחנה האחר. בכך נמשכת המסורת של עורכים ספרותיים הראויים לתפקידם: הרמה הספרותית גוברת על כרטיס החבר האידאולוגי של הכותב.²⁰ ל"שבת" ולעורכו יש "קווים אדומים" כשם שיש לכל עורך ולכל עיתון, אבל הם רחבים דיים כדי לפתוח את השערים לנושאים, לספרים, לכותבים ולדעות כמעט מכל קצות הקשת הפוליטית. אדרבה, דומה כי ההימנעות מפרסום בעיתון זה אינה של העורך אלא דווקא של הכותבים, שחלק מהם נרתעים מלשתף פעולה עם "עיתון ימני", גם כשמדובר בנושאי תרבות וספרות. כך מתנהג מי שמרגיש את עצמו חזק. שיתוף הרבים ופתיחת השערים מתוך תחושה של כוח, ולא של חולשה והתגוננות.

האם אפשר לומר שלנגד עינינו מתחולל "מהפך"? חוגי השמאל (בלי לפרט למה הכוונה) או מפלגות הפועלים (כנ"ל) שהיו המטפחים הגדולים של התרבות והספרות העברית, שעודדו סופרים וייסדו הוצאות ספרים וכתבי עת ספרותיים, נסוגו מתפקידם ההיסטורי ואת מקומם תפסו ותופסים חוגי הימין שבעבר לא התעניינו ביותר בספרות העברית, וכעת הם המטפחים הבולטים שלה?²¹

העיתונות המפלגתית, כאמור, מתה. למפלגות השמאל אין עיתונות משלהן וממילא אין להן אפשרות לטפח במסגרות אלה את הספרות העברית. בעלי ההון השולטים בעיתונות הכללית, המסחרית, אינם בטוחים שיש חשיבות לתרבות ולספרות העברית (כמה עתודות יש לסופרים?!), אינם בטוחים שמדור לספרות ירבה קוראים, אינם חושבים שיש להשקיע גם בנושא זה ולטפח אותו, ולכן מדור זה נעלם במעריב, ובידיעות אחרונות אינו ממלא את תפקידו כהלכה.²¹

הא בהא תליא! אם הקורא לא נחשף לתרבות ולספרות דרך קבע בעיתונו, ממילא אין היא נחשבת בעיניו והוא חדל להיות צרכן תרבות וספרות. בניגוד למה שמתרחש במדורי הספורט, למשל. גם האינטרנט, שיש בו דרך קבע ביקורת ספרותית מסוימת, אינו יכול לשמש תחליף לפגישה הקבועה של הקורא את העיתון היומי, במיוחד בימי שישי, עם התרבות והספרות.

תקוות לעתיד ללא ביסוס

עצוב, אבל, אסור להתייחס. יש לקוות שמקור ראשון ו"שבת" ישמשו מודל גם למעריב ששינה את הבעלות, ויחזיר לעצמו את מדור הספרות הרחב והמשפיע כבעבר. יש לקוות שגם החינמונים המחולקים חינם ברחובות, ורבים קוראים, יאמצו מדור לספרות של ממש, ולא רק "רכילות ספרותית", ויפקידו עליו עורך בעל טעם שימשיך את המסורת של מדורי הספרות בעיתונות היומית. אולי גם ידיעות אחרונות יחזיר "עטרה ליושנה", ירחיב את המקום המוקדש לספרות, ויחזור להיות זירת החיים הספרותיים. יש לקוות שגם בעיתונות המקוונת היומית, שרבים נחשפים אליה דרך קבע, התרבות והספרות יתפסו מקום נרחב יותר. לא פחות מכך יש לקוות שכתבי העת הספרותיים (מאזנים, אפיריון, עתון 77, גג) ואלה הכלליים, שמשולבת בהם ספרות יפה דרך קבע (כיוונים חדשים, האומה), יגדילו את תפוצתם, ירחיבו את קהל קוראיהם ורבים יותר ייחשפו לפעילות התרבותית והספרותית הענפה

בעיתונות היומית קוצץ ונמרט מדור הספרות באכזריות. במעריב הוא נעלם לגמרי, לרבות הניסיון המביך של "ז'ורנל". ידיעות אחרונות, שהמדור לספרות שלו פרח בימיו זיסי סתוי, שהיה מוקד ומרכז בעל יריעה רחבה, מופת של שילובים על הספרות, הסופרים וחיי הספרות, הצטמצם עד למינימום. עדיין קיים בו מדור לספרות, אבל הוא הד קלוש למה שהיה בעבר. יש בו מקום לסקירות קצרצרות על ספרים, מקור ותרגום, ונשמר מדור קבוע, קצר, למבקר בעל טור. פה ושם מתפרסם שיר קצרצר. יש מדור לאינפורמציה על החיים הספרותיים הגובלת ברכילות. פה ושם ניתנת זכות לתגובה קצרה על מה שפורסם. ספרים חדשים מעטים בלבד זוכים לחשיפה של מילים ספורות, וגם אז הם צריכים להודות לגורלם על כך, שהוצאו מן האנונימיות שלתוכה שוקעים מרבית הספרים. ליותר מזה אין מקום.

דוגמה, בעילום שם,¹⁸ למה שהתרחש ומתרחש במעריב במדור לספרות; הדברים נכתבו במארכס 2013. הכותב מתאר את שלבי תהליך שקיעתו, הידרדרותו והיעלמותו של המדור מאז שנות השמונים של המאה העשרים ועד היום:

לאורך שנות השמונים, עד אמצע סוף שנות התשעים מעריב התהדר במוסף ספרות מפואר, שנע בין 6 עמודים ל-8. [...] לכולם היה ברור כי ספרות היא חלק בלתי נפרד מעיתונות טובה. [...] בשנות האלפיים, שסימנו את ראשית המשבר של העיתונות הכתובה, הלכו והצטמצמו המודעות הפירסומיות בעיתון ואיתן גם עמודי הספרות. הספרות הייתה בין הנפגעים העיקריים. [...] מה שנותר היה כתבת רוחב אחת – לעתים ראיון אישי עם סופר/משורר, ביקורת וטור חדשות ספרות שעסק בעיקר בצד המו"לי – תעשייתי. [...] המטרה הייתה להעביר את עמודי הספרות אל תוך מוסף התרבות (בדומה למה שנעשה בידיעות). [...] רוב הכותבים היו פריילנסרים [...]. על כתב ספרות קבוע אין בכלל מה לדבר. כותבים מהעיתון שתרמו למדור, לא קבלו תשלום. [...] לאחר שהתחלפו העורכים הראשיים של העיתון, ירד מספר העמודים של מוסף התרבות ומדור הספרות נאלץ להקריב עמוד משלו, והפך לארבעה עמודים. "ז'ורנל" היה הבטחה גדולה, אבל למרות ההבטחות, הניסיון להחיות את תחום הספרות ב"ז'ורנל" [...] לא עלה יפה. [...] שבועות ספורים הלפו עד שעמודי הספרות נעלמו כמעט כליל. ומקץ 8 חדשים הובא הז'ורנל היומי לקבורה. מה שנותר הוא מספר עמודים בודדים בגיליון סוף השבוע שלו. בימים אלה מפוזרות כתבות הספרות בין חלקיו השונים של העיתון, ללא סדר ממש.

הארץ נשאר כמעט יחיד עם המדור "תרבות וספרות" בעריכת בני ציפר, שיש בו יריעה רחבה לתרבות, לאמנות ולספרות. יש בו מקום מקום למסה ארוכה, אפילו בהמשכים (בדרך כלל של כותבים קבועים האהובים על העורך, כגון דן מירון); לביקורת של ממש, לסיפור, לשיר ולחיים הספרותיים. עם כל הביקורת על בני ציפר שגם הוא נושא להרצאה מיוחדת, העושה תפקיד בלתי אפשרי, גם בשל העובדה שיש ספרים רבים ואין כמעט במות בעיתונים היומיים ואת כתבי העת הספרותיים רק מעטים קוראים, הוא מספק בכל שבוע מדור ספרותי חי, תוסס ומעניין הטבוע בחותם אישיותו, דעותיו וטעמו האישי. אבל האין זה תמיד כך?¹⁹ נוסף על כך, הארץ ממשיך להוציא מדי שבוע את המוסף "הארץ. ספרים" המוקדש לביקורת ולסקירות ספרים חדשים, ומדי פעם גם למסות ספרותיות בנושאים עקרוניים. עורכו כעת הוא בני מר.

מה נשאר? – נשאר העיתון מקור ראשון והמוסף שלו "שבת". יריעתו רחבה ויש בו מקום לראיונות, לסיפורים, לשירים, לביקורות

- השנייה ועד הקמת מדינת ישראל; השלישית: שלושים השנים הראשונות של מדינת ישראל.
- 10 גם זה נושא למחקר מעמיק שיהיה מבוסס על עובדות ודוגמאות.
- 11 גם זה נושא חשוב ומיוחד, המחכה עדיין למחקר מעמיק, על המתח שבין הזדהות עם המפלגה לבין רצון העורך לשתף בעיתונו גם מי שאינו חבר מפלגה. מתח זה היה נחלתם של כל העורכים שערכו מדורים ספרותיים בעיתונות מפלגתית.
- 12 העובדה שקשה לאתר גם בעזרת מומחים (ד"ר מרדכי נאור) את שמותיהם של כל עורכי המדורים לספרות של העיתונים היומיים, מעידה על מצב המחקר העגום בתחום זה.
- 13 נושאים אלה של המדורים לספרות בעיתונות היומית כמו גם ה"פולמוסים הספרותיים", עקרוניים ואישיים, עדיין מחכים למחקרים פרטניים ויסודיים.
- 14 ראו עליו בספרי **שי של ספרות**, בהוצאת אוניברסיטת תל-אביב ועקד, תשל"ג/1973.
- 15 דבריו הובאו במלואם במאמרי "בין נכס לנטל", שנזכר בהערה 1. ההדגשה במקור.
- 16 נושאים אלה מחייבים, כאמור, מחקרים מפורטים שימחישו תהליכים אלה ויבססו אותם על סמך נתונים ודוגמאות.
- 17 במחקרי "בין נכס לנטל" (הערה 1) נמנו סיבות נוספות.
- 18 השם המלא שמור עמי.
- 19 גם נושא זה של תפקיד העורך, והקשר בין העורך לספרות שהוא עורך במסגרות השונות, ראוי למחקר נפרד.
- 20 ככתו של עורך **הפועל הצעיר**, ביטאונה של מפא"י ואחר כך מפלגת העבודה שנים רבות, ישראל כהן, אני יכולה להעיד, שהמדור לספרות שערך היה פתוח לכול. השתתפו בו יוצרים רבים מכל קצות הקשת הפוליטית. על כך כתבתי בהזדמנויות אחדות.
- 21 כעת, כשמעריב נקנה בידי בעליו של מקור ראשון אולי ישתנה המצב לטובה. עדיין אין לדעת, אך יש לקוות.

מקורות

- גלבוץ, מנוחה (1992). **לקסיקון העיתונות העברית במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה**, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב ומוסד ביאליק.
- ירדני, גליה (1969). **העיתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863-1904**, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב והקיבוץ המאוחד.

לקריאה נוספת

- גוברין, נורית (1973). **שי של ספרות**, מבוא ומהדורת צילום, תל-אביב: עקד ואוניברסיטת תל-אביב.
- גוברין, נורית (1999). "בין נכס לנטל: המדורים לספרות בעתונות היומית – קווים ראשונים למחקר", **קשר**, 25, עמ' 105-114. התפרסם גם אצל הנ"ל, **קריאת הדורות: ספרות עברית במעגליה**, תל אביב: גוונים, תשס"ב, כרך ב, עמ' 81-98.
- נאור, מרדכי (2004). **רבתי העיתונות: פרקים בקורות התקשורת הכתובה בארץ**, תל-אביב: משרד הבטחון – ההוצאה לאור.
- קוץ, גדעון (2013). **חדשות וקורות הימים: מחקרים בתולדות העיתונות והתקשורת העברית והיהודית**, ירושלים, הספרייה הציונית ואוניברסיטת תל-אביב.
- קרניאל, צבי (1981). **הפיליטון העברי: התפתחותו של הפיליטון בספרות העברית**, תל-אביב: אל"ף.
- קרוסל, גצל (1964). **תולדות העיתונות העברית בארץ-ישראל**, ירושלים: הספרייה הציונית.

והמגוונת המתרחשת כיום במדינת ישראל.

לאחר מסירת המאמר לדפוס, התפרסמה במדור לספרות של **ידיעות אחרונות**, המשולב בשבועון "7 לילות" ביום ט"ז באייר תשע"ג (26.4.2013) ידיעה, שעליה חתומה צליל אברהם: "מסתמן, שבשנה הקרובה יהיה מסובך מהרגיל להוציא כתבי עת לשירה. הוצאת כתב עת תלויה במקרים רבים במועצת התרבות והאמנות של מפעל הפיס, שמסייעת לפרסום הול, מעין, הליקון, משיב הרוח, עיתון 77, כתובת ועוד. השנה סעיף כתבי העת נשאר מחוץ לתקציב. עוזי אגסי, מו"ל הוצאת אבן חושן וכתב העת לשירה **שבו**, מודאג: 'הם לא חייבים לנו שום דבר, אבל קשה להוציא לאור כתב עת ללא תמיכה של מפעל הפיס. אני מקווה שהם ישנו את דעתם. 300 אלף שקל זה כלום לעומת תקציב הפרסום של מפעל הפיס'. מנהלת אגף התרבות, דולין מלניק, מסבירה ש'המועצה לתרבות ואמנות היא הגוף היחיד שתומך בשירה באופן מסודר, ומדי שנה היא משנה את התחומים שבהם היא תומכת. בשנים האחרונות תמכנו בהוצאת כתבי עת בסכום של כ-350 אלף שקל לשנה, והשנה החלטנו לתמוך בהוצאה לאור של ספרי שירה, ספרים בערבית ומפעלים ספרותיים'."

מסתבר שתקוותי לא רק שאין לה על מה לסמוך, אלא שהיא מתבדה לנגד עיני. לא רק בכתבי עת לשירה מדובר. הסרת התמיכה של מפעל הפיס עלולה להיות מכת מוות לכתבי העת הספרותיים בכלל. ובכל זאת יש לקוות, יחד עם עוזי אגסי ועם כל העורכים של כתבי העת הספרותיים, שמועצת מפעל הפיס תשנה את דעתה, התמיכה תמשיך להגיע, וכתבי העת הספרותיים יוסיפו להופיע.

הערות

- * ניתן לראשונה כהרצאה ביום עיון בנושא "עיתונות עברית בארץ ישראל במאות 150 שנה להופעתם של **הלבנון והחבצלת**", מטעם יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה הפתוחה, ירושלים, יום חמישי, כ"א בסיוון תשע"ג (30.5.2013).
- 1 המאמר נכלל גם בספרי **קריאת הדורות: ספרות עברית במעגליה**, כרך ב, תל-אביב 2002. שם גם ביבליוגרפיה מפורטת.
- 2 כל העיתונים וכתבי העת העבריים מראשיתם ועד שנת תרנ"ד/1894, מרוכזים ב**לקסיקון העיתונות העברית** מאת מנוחה גלבוץ, שלא היה לו המשך. נכללו בו 287 כותרים.
- 3 בנושא זה נכתב לא מעט, אבל הוא עדיין מחכה למחקר מקיף, מעמיק וממצה. בהמשך, הערות נוספות על נושאים בתחום זה שטרם נחקרו לעומקם.
- 4 גם זה נושא בפני עצמו, שהצבעתי עליו בכמה ממחקרי על המניפסטים ועל העיתונות בספרי **קריאת הדורות**, כרך ב, וכן בספרי ובמחקרי האחרים.
- 5 העיתונים הוציאו גם תוספות בנושאים שונים, כגון תוספות תורניות, **פרחי החבצלת** (ירדני, עמ' 146) וכגון: המפקד הסטטיסטי שעשה ז"ס (זאב סמילנסקי, אביו של ס. יזהר) ביפו בשנת 1907 שהופיע כתוספת מיוחדת לחוברת הראשונה של **העומר**.
- 6 ראו אצל גדעון קוץ, **חדשות וקורות הימים**, ע' 39-40, ובספרו של צבי קרניאל, **הפיליטון העברי**.
- 7 קריאת ז'נר ספרותי על שם מקומו הגרפי בעיתון נמשכה, כך, למשל, שירי "הטור השביעי" של נתן אלתרמן, שמקומם הקבוע היה בדבר בטור השביעי והאחרון שבדף העיתון.
- 8 ז'נר הסאטירה היה מן הז'נרים הרווחים ביותר בספרות ההשכלה. ראו על כך בסדרת ספריו של יהודה פרידלנדר בנושא זה.
- 9 במחקר מקיף ויסודי בנושא זה יהיה צורך להבדיל בין שלוש תקופות. הראשונה: השנים שבין שתי מלחמות העולם; השנייה: תקופת מלחמת העולם